

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS

IT'S ALL OVER NOW, BABY BLUE

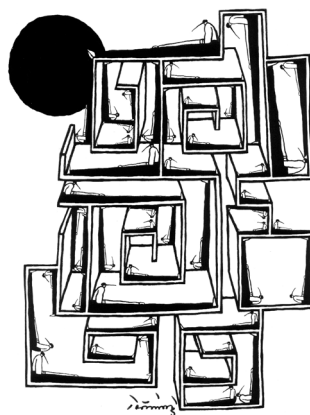
Antikommunizmus ma

A kommunizmus mint a kapitalizmus ellentéte – vagyis a bér munka, az árutermelés, az idegen munka elsajátítása, a termelők és a termelőeszközök elválasztása, a munkamegosztás, az állam és a hierarchia (az intézményes kényszer), az eleven élet alárendelése elleni mozgás – mindaddig fennáll, ameddig a kapitalizmus. Ha úgy tetszik, a kapitalizmus negatív tükörképe.

A kommunizmus mint örök utópia nem azonos evvel. A kommunizmus mint a magántulajdonnak (különösen a földtulajdonnak és a rabszolgaság különféle formáinak) az ellensége, a szimbiotikus természet fő elemeit közjavakká nyilvánító, az együttműködő, radikálisan egyenlő, intézményesüléstől eltiltott közösség (komuna) szószólója több ezer éves, és a *commons* utópiájának mai formáiban most is él.

A kétféle kommunizmus – a marxi kommunizmus és a rousseau-i szocializmus – filozófiailag különbözik, történetileg vegyül. A történelmi szocializmus (azaz a munkásmozgalom a maga pártjaival, szakszervezeteivel, munkástanácsaival, forradalmi közjátékaival) – bár inkább Marxra hivatkozott – mégis: alapvetően rousseau-i természetű maradt (bár Rousseau maga nem volt szocialista) a magántulajdon, a csere, a profit, a pénz (azaz lényegében az értékforgalom) iránti mély bizalmatlansággal, etatizmussal, a jogi úton kikényszerített, kodifikált, szabályozott jövedelmi és jogegyenlőséggel, újraelosztással, a társadalmi egyensúly szisztematikusan eltolásával a gyárontalan osztályok javára. [...]

Rövidített szöveg. A tanulmány teljes szövege, hivatkozásokkal, a Többség című kolozsvári filozófiai folyóirat szerkesztés alatt álló számában jelenik meg.

Három képlet harcol itt egymással: a fasiszta tézis szerint a kommunizmus és a liberalizmus azonos, a liberális tézis szerint a fasiszmus és a kommunizmus azonos, a sztálini tézis szerint a liberalizmus és a fasiszmus azonos.

Marxista politikát úgyszólván senki se folytatott még. A „létező szocializmus” (és ezen én ma már nem pusztán a keleti tömb, a szovjet rezsimek változatát értem, hanem a nyugati szociáldemokráciát és a harmadik világbeli, „fejlesztő”, baloldali/katonai etatizmusokat is) a proletariátust a tőkés rendszer (az árutermelő és bérmunkarendszer) belső elemének tekintette, amelynek a gazdasági, szociális és rendelkező részhatalma, ha eléggé megnövekszik, szocializmussá nő. Ha pedig a proletárhatalom teljes – értve ezen a magántőke társadalmasítását (a „köztulajdon” túlsúlyát) és a munkásszervezetek stabil politikai hatalmát –, akkor ez maga a szocializmus.

Ezért a „létező szocializmus” különféle alakváltozatainak a legitimációs bázisa mindig „a kommunizmus ígérete”, amelynek két keze (1) a köztulajdon (közületi, korporatív vagy prebendális tulajdon, amelyben a végső jogcím, az elidegenítési jogotvány elvontan „az államot” illeti), és (2) a „nem polgári” politikai berendezkedés.

Ezek – a marxi kommunizmusgondolat (amely nem glorifikálja, hanem demonizálja a munkát) felől nézve – merő illúziók. Természetesen nem azt követeli a „létező szocializmus(ok)” marxista bírálója, hogy a kapitalizmus reprezentatív politikai rendszereinek leverésével bekövetkezett állapot maga legyen a kommunizmus, hanem csak azt, hogy ennek az állapotnak a fő elemei valamiképpen a kommunizmus felé mutassanak, csakugyan tartalmazzák „a kommunizmus ígését”. De hát nem tartalmazzák. A tulajdonban – amint azt már százszor elmondtam – nem a tulajdonos kiléte a fontos, hanem az, hogy a termelőeszközök el vannak-e választva a termelőktől, azaz a termelők csak a tőke közvetítésével működtethetik-e a termelőeszközöket, úgy, hogy a munkájukért viszonzásul szerződésileg kikötött munkabér szolgál megélhetésük alapjául, és nincs társadalmi hatalmuk az értéktobblet elosztása fölött. A „létező szocializmus” mindezeknek a kapitalista alapföltételeknek hiánytalanul megfelel.

A sztálinizmus és a nyugati szociáldemokrácia évtizedes uralma, befolyása után pedig aligha kell itt értekeznünk a proletariátus „politikai hatalmáról”, amely még illúzióknak is alig nevezhető.

Ugyanakkor – s itt kerülünk közelebb ennek az írásnak a voltaképpeni tárgyához – nem szabad a „valóságosan létező szocializmust” (a továbbiakban: reálszoc) minden további nélkül csak államkapitalizmusnak nevezni és tartani, mert a reálszoc az államkapitalizmus tág fogalmának nagyon sajátos esete. A „létező szocializmus” keleti, szovjet variánsa – noha nem volt szocializmus, hanem csak államkapitalizmus – kétségtelenül nem volt polgári rendszer. (A mai piaci kapitalizmus is egyre kevésbé polgári, mert a polgárság mint szociális, kulturális, tradicionális, „kollektív tudati”, társaslélektani tényállás, tényösszefüggés: megszűnt.) A reálszoc ígérétehez híven megsemmisítette (kisajátította) a magántulajdonos (tőkés és földbirtokos) osztályt, a döntés pillanatában még létező munkásmozgalom politikai kontrollja alá helyezte a termelést és a szociális rendszert, megszüntette a polgári reprezentáció politikai és kulturális formáit, és így tovább. Nagyjából fölszámolta (Nyugaton csak korlátozta, szabályozta, agyonadóztatással demotiválta) a piacot.

A fölhalmozási terrorrezsim (sztálinizmus) ciklusának befejeződése a kilencszázötvenes évek végén Kelet-Európában azt a benyomást keltette a reálszoc apparátusok és az irányító állami értelmiség körében, hogy a tervutasításos „parancsgazdaság” lazítása (vállalati önállóság, decentralizáció, szimulált piac, pénzbeli elszámolás stb.) mintegy „spontánul” a tömeges kényszermunka (Gulag) és politikai terror enyhítéséhez fog vezetni, amit – oda nem illő terminussal – „demokratizálásnak” tituláltak.

(Ebben is megmutatkozik a marxizmus teljes félreértelmezése, amelyet pozitivisták determinizmusnak néztek, s amelyről azt vélték, hogy hittétele: „a lét határozza meg a tudatot”, azaz a gazdaság a többi részrendszert, ami a marxista elmélet szerint

a piaci kapitalizmus egyedi sajátossága, nem az emberi állapot meghatározottsága, hiszen ez a kapitalizmus előtt nem volt igaz, és utána se lesz az.)

Így azonban a „terv” és „piac” ellentéte a kelet-európai közfelfogásban sokáig a „diktatúra” és a „demokrácia” ellentétének a szinonimája lett, mi több: a mai napig ez határozza meg a kelet-európai, regionális-provinciális jellegű liberális folklór intuitív alapdogmáját. (Tekintet nélkül arra, hogy ez történelmi képtelenség: a modern nyugati demokráciát a második világháború utáni jóléti államok alapozták meg a jog-egyenlőség – az „emberi jogok” – egyetemesen elismertetett, erős alapjogi doktrínájának, a mai nemzetközi jog fundamentumának a középpontba helyezésével, amelynek egyik eleme volt a piac tervező jellegű korlátozása, a másik a szocializmus, azaz a létező munkásmozgalom beemelése a későpolgári állam és a vállalatirányítás működtetésébe, vagyis a proletár kontrahegemónia részleges elismerése, kooptálása, pacifikálása és legitimálása.)

Ezen fölül a „terv” és a „piac”, a „diktatúra” és a „demokrácia” ellentétének megvan a maga történelmi előzménye a militáns baloldalon, ahonnan a kelet-európai, regionális-provinciális szabadelvűség genealógiailag származik.

Ez az előzmény: a fasizmus sokkja a harmincas években s emiatt a népfrontpolitika kialakulása. Az akkori „kommunista”, immár sztálinista pártoknak meg kellett érteniük, hogy a piaci kapitalizmus válságát másképp is meg lehet oldani, mint ahogy ők képzelték – tehát az osztályviszonyok érintetlenül hagyásával, a politika primátusának kikényszerítésével, a proletár kontrahegemónia széttűzésével és agresszív militarizmussal befelé és kifelé. Látniuk kellett, hogy a burzsoázia politikai befolyásának megsemmisülése nem jelenti a kapitalizmus végét, sőt: új sikereket jelent a kapitalizmus számára. A sztálini pártok a vereséget szenvedett nyugati burzsoázia szellemi hatása alá kerültek, pl. elfogadták azt a liberális elemzést, amely a fasizmust afféle feudális ellenforradalomnak láttatta, amely visszaállítaná a kasztosrendi (tehát a vérségi leszámrazáson, nem a piaci sikeren nyugvó) hierarchiát – amiben van igazság, de nem sok. A népfrontkorszak állította először szembe a „tekintélyuralmat” és a „demokráciát”, ami a lazán, homályosan körvonalazott „haladó erők” közös platformját lett volna hivatva alátámasztani. Az ekkori, immár fölöttébb konzervatív Lukács György nagy hatású műveiben föladta a „kapitalizmus” és a „kommunizmus” primér ellentétét, az ellenség megváltozott a bolsevikok számára: „racionalizmus” kontra „irracionalizmus”, klasszikus realizmus kontra dekadens ultramodernség (*avant-garde*), fasizmus kontra „demokrácia” vagy „népi demokrácia” (NEM proletárdiktatúra). A Magyarországi Tanácsköztársaság öntudatosan diktatúrának nevezte saját magát, de a kilencszázharmincas évek defenzívában lévő bolsevik pártjai immár demokráciáról, békéről, humanizmusról, rációról beszéltek, és – függetlenül az 1945–48 után hatalomra került sztálini rezsimek politikai valóságától – a bolsevik apparátusi és értelmiségi eliteknek a népfrontos humanizmus maradt az ideológiájuk, ami 1956-ban és 1968-ban világosan megmutatkozott.

A második világháború utáni sztálinista restauráció és a kiújult terror – történelmi léptékekkel mérve – epizódnak, habár iszonyú és véres epizódnak bizonyult. 1956 után egyfolytában a piaci reformok és desztalinizációs, „demokratizálási” kísérletek – összességükben kudarcos – története állt a politikai folyamatok centrumában a kelet-európai, szovjet típusú rezsimekben. Mai napig világnézetileg meghatározó ebben a régióban a piaci lazításnak és a decentralizációnak a „demokráciával” (azaz voltaképpen a metafizikai Jóval) való gondolatlan és kritikátlan azonosítása.

Három képlet harcol itt egymással: a fasiszta tézis szerint a kommunizmus és a liberalizmus azonos, a liberális tézis szerint a fasizmus és a kommunizmus azonos, a sztálini tézis szerint a liberalizmus és a fasizmus azonos.

A leggyöngébb itt a sztálini tézis, mert a népfrontkorszak óta ezt nem mindig vették komolyan. A Sztálin utáni (huszadik kongresszus és 1956 utáni, posztsztálinista) reálszoc ideológiailag is roppant gyorsan közeledett a nyugati jóléti államokhoz: az életszínvonal emelése, fogyasztás, szórakozás, szociális biztonság, egészség, tudományos-technikai fejlődés, DERŰ, rend, nyugalom, békés egymás mellett élés, enyhülés, idegenforgalom, művelődés, „a világűr békés meghódítása” és i. t. Általánossá vált a minden ízében kispolgári embereszmény: a szorgalmas, egészséges, tisztálkodó, vasalt ruhás, konform, elégedett, rendpárti, de mozgékony és víg kedélyű, hobbiknak hódoló, kertészkedő, barkácsoló, kiránduló, családszerető, kabaréközönségként a „visszасágokat” jóízűen kinevető típus, amely – valamilyen mértékben – csakugyan létezett, s amely a mai, szegényes politikai kultúrájú és kurta emlékezetű magyarországi, kelet-európai „óbaloldal” rejtett, regrediáló, nosztalgikus eszménye (is).

Ez a posztsztálinista, „reformszocialista” eszmény (és ennél azért ellentmondásosabb valósága) áll a mai ún. antikommunizmus érzésnyalábjának a fókuszában. Ez a nyugodalmas, békés fogyasztó – és népfrontos, „humanista” aurája – az ún. baloldal alapmintája, amelyet fenyeget a sztálini mozgósítás + terror elnyomott emléke. Ezért az ellenszenv „az utcai politizálás” iránt, az „ideológia” iránt (az utolsó, még mozgósító ideológia a népi emlékezetben a sztálinizmus és későbbi maradványai a hrucscsovi–kádári–honeckeri korszakban), az állami kényszerek iránt, különös tekintettel a közép- és alsórétegek jövedelmét veszélybe sodró állami újraelosztás és „egyenlősdi” iránt. Ennek az értelmiségi változata: az egyéni autonómiát a piac garantálja, az állami beavatkozás minimuma.

Persze ez történelmileg örültség: az erős, mindenkire állandóan kiterjedő állam a maga nyilvántartásaival, statisztikáival, a mindent megszámozó térszabályozási, közlekedési és kommunikációs rendszereivel, az egyén racionalisztikus besorolásával a különféle intézményi logikákba: a modern liberalizmus, a piaci kapitalizmus terméke – hogy a gyarmatosításról megint ne beszéljünk.

A mai kelet-európai liberálisok az állam gazdasági beavatkozása, a szerződéses viszonyok s az egyéni szabadság korlátozása metaforájának tekintik a „kommunizmust”, ezért hasonlítanak minden tekintélyuralmi törekvést a reálszoc múltához, ami tévedés: nem minden diktatúra autoritárius, a reálszoc plebejus jellege, túlzó racionalizmusa – és a hagyományos uralkodó osztályok fölszámolása – ezt egyenesen kizárja.

A jobboldalon is föl-fölbukkannak ezek a motívumok, de itt más a lényeg: itt épp az a reálszoc emléke, hogy összekapcsolta a diktatúrát az antihierarchikus, tekintélyellenes, hagyományellenes, „lefelé nivelláló”, egyenlőségi dinamikával. Itt éppen „a kommunizmus ígérete” fáj, az osztály nélküli, politikamentes társadalom kísértete. Amikor pedig a reálszoc apparátusok és értelmiség utódai simán áttérnek a piaci logikára (s ez már negyvenéves történet), akkor a piaci és a közjogi liberalizmus bolsevista trükknek tetszik. Így hát amikor a magyarországi jobboldal nem szavazza meg a „pártállami” titkosszolgálatok iratanyagának nyilvánosságra hozatalát, azt fejezi ki, hogy a posztsztálinista reálszoc polgári emancipációs aspektusát, nem pedig a rendőrállami, diktatúrás aspektusát utálja jobban. Ebben a hamisságban – hegeli módon – benne foglaltatik az igazság: a „valóságosan létező szocializmus” volt Kelet-Európa egyetlen valóságos polgári korszaka, s így lehet a mai reakció egyszerre polgárellenes és antiszocialista. (A kommunizmus tulajdonképpeni alap gondolatának mindehhez persze semmi köze.)

Természetesen ha a „polgári” kifejezést úgy értjük, hogy a polgári állapot jellemzője a magántulajdon, elsősorban a kistulajdon primátusa és a magánéletnek (elsősorban a polgárság, a középosztály magánéletének) a védelme, a *világi* ideológiai kényszer viszonylagos enyhése (ez egyébként nagyrészt történelmi mítosz: pl. a tör-

ténelmi Magyarországon, az ún. liberális korszakban [1867–1918] az államnemzeti, területi integritásos, antiföderalista nacionalizmussal és az egyházi-valláserkölcsi konformizmussal való szembenállást *büntették*, akkor persze a reálszoc nem lehetett „polgári”. De ez ahistorikus szűklátókörűség lenne. A polgári korszak (a kései kapitalizmus ma sok tekintetben kevésbé polgári, mint a reálszoc volt) jellemzője a piaci vagy államkapitalizmus mellett a *fölvilágosodás*, abban a szűkebb értelemben, amely a természettudományos-technikai módszert állítja a középpontba mint a rendszer meghatározó imperatívuszának (fölhalmozás → növekedés) szellemi tartalmát; ebből pedig az emberi viselkedés/magatartás „kormányzásának” (Foucault) új módszere következik (szemben a lelkigondozás papi technikáival, amelyek a reneszánsz és az ellenreformáció óta váltak a katolikus Európában és gyarmatain egyetemessé). Az iparosítást-villamosítást, az urbanizációt, az üzemi-vegyszeres mezőgazdaságot, az általános tankötelezettséget, az epidemiológiai és higiéniai kényszerrendszert, az első ízben átfogó jogrendszert, a szekularizációt stb. stb. összefogó tervezés tudományos módszertanra támaszkodott; az értékrend csúcsán az alkalmazott, elsősorban a műszaki és orvosi tudományok álltak – már ha a rendszer filozófiájától eltekintünk.

A hatalmi párt (az „egypárt”) tanítóhivatali és néptribuni funkcióival itt nem foglalkozom. Annyit azonban ki kell emelni most is, hogy „a Párt” politikája majdnem mindvégig (a végén a Párt politikáját Magyarországon, Lengyelországban a liberalizálás, Romániában, Szerbiában a fasizálódás tördelte szét világnézeti értelemben) történetfilozófiai alapokon nyugodott, és a Párt explicit céljai a polgári emancipáció képzetkörének variánsai voltak. Mivel az ún. szocialista forradalomnak nemcsak a kommunisztikus céljai nem teljesültek (a bővített újratermelés, evvel tehát a fölhalmozás fő eszköze a kizsákmányolás maradt), hanem még „a polgári forradalom befejezésére” avagy kiteljesítésére irányuló célkitűzései (egyenlőség) sem, a Párt egyik fő legitimációs-stratégiai technikája a nagyipari szakmunkásság privilegizálása maradt, amely nem annyira pénzben, mint amennyire naturáliákban, korporatív kedvezményekben (olcsó üdülés, sport, művelődés, szociális lakásépítés; pozitív diszkrimináció az oktatási intézményekben a munkásgyerekeknek, előnyök a politikai szelekcióban, származási túlsúly a pártszervekben, a fegyveres erőknél és az elnyomó apparátusokban; kivételes mobilitási lehetőségek; erős testületi szellem, magas fokú mozgósíttóság) nyilvánult meg. Politikailag az erősen mozgósított és indoktrinált nagyipari szakmunkásság a mobilitási csatornákon szociokulturális közelségben volt az apparátusokhoz, ezen belül az „ideológiai államapparátusok” (Althusser) reálszoc változatait benépesítő állami értelmiség egy részéhez.

Ez jelentette a hatalmi párt számára egyrészt legitimitása zálogát, másrészt – ezen belül – a proletárforradalmi kontinuitás fönntartását. (No meg támogatást a diktatúrához és a rendőrterrorhoz, amelyet a Párt egyébként nem szerzett meg. A politikailag elkötelezett „munkásarisztokrácia” az NDK-ban, Magyarországon és Lengyelországban is föllázadt a rezsím ellen. Igaz, hogy változatlanul antikapitalista szellemben. Ez az egyszerre demokratikus és szocialista *fronde* a nagyipari szakmunkásság *de facto* megszűnésével együtt kipusztul.) Amint kimutattam, a Párt (bizonyos mértékig az egyházhoz, ezen belül a militáns szerzetesrendekhez hasonlóan), bár volta-képpen lemondott céljairól, saját szervezetén belül úgyszólván párhuzamos társadalmat épített ki, amelyben a világnézeti uniformitás – és bizonyos, a tágabb társadalomra nem föltétlenül kötelező erkölcsi meggyőződések makacs fönntartása, puritán stílus, közös hagyomány, mozgalmi zsargon stb. – azt az erős benyomást keltette a hívó kommunisták millióiban, hogy a „külső” körülmények (bűn, megváltatlanság) ellenére a kiválasztottak közössége fönntartja eszmeileg az eredeti gondolatot, *és át is éli*.

Így hát a Párt nem pusztán a diktatúra eszköze és legfőbb instanciája volt, hanem az az elem, amely a szovjet típusú államkapitalizmust sajátossá teszi (ez a sajátosság egyre jobban halványult 1956 után az egész keleti tömbben, ahogyan a keleti „jóléti állam” és a nyugati jóléti állam *konvergált* a produktivista dinamika háttérbe szorításával a fogyasztói modell útján a posztfordista helyzet felé, amely 1989-ben azonnal beállt).

A Párt megszűnése – világtörténelmi értelemben a kommunista mozgalom nagy szekvenciája („a proletárforradalom”) az 1930-as években lezárult, de a Párt mint a modernség egyik változata, mint „Kelet” óriási küzdelmet („hidegháborút”) vívott a másik, a nyugati változattal, s ennek a ténye szintén jelentős, ha nem is tartozik már a szorosabban vett „kommunizmus” történetéhez – még fontosabb esemény 1989-ben, mint a privatizálás. [...]

A „valóságosan létező szocializmus”, reálszoc, azaz a szovjet rendszer volt az, amely megjelenítette „a világban”, ha nem is a kommunizmust (hiszen a létrehozott bürokratikus-elnyomó államkapitalizmus, modernizáló diktatúra ennek az alap gondolatától idegen), de a *kommunizmust mint veszedelmet*: az elkötelezett és mozgósított citoyen fölsőbbiségét a „személy”, azaz a polgári individualitás fölött, vagyis mindazok fölött a morális technikák fölött, amelyek – a radikális egyenlőtlenség körülményei között – az önélvezetet, a személyiségen való önnevelő munkát, az ízlést, a politikai retorikát, a mélységesen historista és esztétikai kultúraeszményt, a társadalmi és biológiai meghatározottságokból kiszabadított, az eldologiasodással és mindenfajta „prózával” szembeállított, önállósított, szuverén és esztétikaivá tett erotikát (amely a 20. századi regény és film legnagyobb újítása egészen a populáris műfajokig) határozták meg és szabályozták.

A bolsevik forradalmak az első és a második világháború után (Münchentől Phenjanig) kétségkívül nem vetettek véget az árutermelésnek, a bérmunkának, a pénz általi közvetítésnek, és nem szállhattak szembe a fölhalmozási imperatívusszal (ami voltaképpen a holtmunka, a dologivá tett idő fölhalmozása), viszont a politikai értelemben vett osztályharcot lefolytatták és – vereségeik ellenére, hatalmas területen – megnyerték. Amennyiben eltávolították a hagyományos uralkodó osztályokat és kultúrájukat. Amennyiben szétzúzták a legjellegzetesebb apparátusokat: a monarchiát, az államegyházakat, az arisztokratikus szoldateszkat, a többpártrendszert, a regionális elitekkel összefonódott, patriarkális helyi hatalmat, sőt: a régi *establishment*nek azt a részét is, amely úgy-ahogy még a civil társadalomhoz tartozott (páhollyok, klubok, zártkörű egyesületek). Amennyiben – véres terrorral, hihetetlen szenvedések árán, hasonlatosan a korai nyugati kapitalizmushoz (és ugyanazért) – megszüntették a keleti társadalmak ősi agrárjellegét, szétverték a parasztságot, s a maradvékot az iparba, a városokba kergették. Ennyiben a bolsevik forradalom a francia forradalmi radikalizmus befejezetlen művét zárta le.

A rendőrállami jelleg a fölvilágosodás hagyatéka. Különösen a titkosrendőrségi uralom származik innen, amelyet Közép- és Kelet-Európában II. József fölvilágosult abszolutizmusa honosított meg (a Martinovics-összeesküvés történetéből ismerjük a titkosrendőrség és a forradalmiság – időleges – szoros és mély összefüggését), a cári Oroszországban pedig a nyugatiasító reformerek. A titkosrendőrséget persze megörökölte a reakció és a restauráció. A titkosrendőrség az állam irányítói („a hatalom”) számára a nyilvánosság hiányában a közvéleményt juttatja érvényre, amint beszámol róla, hogy miként éreznek és gondolkodnak az alattvalók. A társadalom *tudományos* irányítása számára elengedhetetlen az alattvalók vágyainak, szükségleteinek a megismerése (ezt ma a kései liberális kapitalizmusban – a titkosszolgálatok *mellett* – a közvélemény-kutatások és fókuszcsoportok helyettesítik, bár az utóbbi időben a nyugati hatalmak, különösen az Egyesült Államok *teljes* transzparenciára, a magán-

emberek életének *teljes* átvilágítására törekszenek; a műszaki föltételek rendelkezésre állnak; az ürügy a „terrorizmus”). [...]

A kommunista világmozgalom annak köszönhető a dominanciáját a 20. században, hogy – nem előre megfontoltan, hanem történelmi kényszerek (*Sachzwang*) hatása alatt – összekapcsolta a fölvilágosodásnak az *emancipációs* és a voltaképpen („filozófiai”) kommunizmusnak az elidegenedés- és eldologiasodás-ellenes, végső soron *intézményellenes*, ha tetszik: *civilizációellenes* dinamikáját.

A kettőt élesen szét kell választani.

Az emancipáció – amely a kelet-európai értelmiséget a bolsevik pártokhoz vonzotta, s amely ma arra készíti őket, hogy a bolsevik diktatúrát történetileg megkülönböztessék másfajta modern zsarnokságoktól – a személyes (és biopolitikai) alávetettségtől való megszabadulást jelentette. A bolsevik mozgalomra várt a paraszti szolgaság megszüntetése, a gyarmati népek (tartalmában rasszista) alávettségének megkérdőjelezése (Lenin legmaradandóbb hagyatéka), a nők szolgai állapotának föloldása a világ elmaradott (azaz nagyobbik) felén, ennyiben a bolsevizmus volt a francia forradalom örököse akkor, amikor a polgárság ezt a küldetést már elárulta mind a gyarmatosítással, mint a periféria parasztnemzeteinek elnyomásával. A bolsevik világpart mint *jakobinus* világmozgalom, mint a kasztos-rendi és szexuális elnyomás fölszámolója, mint az egyházi rend maradékainak szétzúzója, mint a legelőkéltebben világias, eudaimonisztikus, technikát és gépesítést igénylő, a materiális kultúrát kibontakoztató, a polgári fejlődést betetőző és kibontakoztató, a „mítosszal” szemben szcientista és pozitivista *polgári* világmozgalom győzött ott, ahol győzött (és nemcsak Keleten: lásd a Népfront és az Ellenállás – nem utolsósorban *nemzeti* – retorikáját: második *risorgimento*). Mindehhez járult a produktivista és fordista paradigma lelkes vállalása, a fölhalmozási imperatívusznak még az imperializmusokat is lepipáló kikényszerítése.

Ámde a paradoxon az, hogy mindegyike a polgárság a maga pusztán (s egyre gyöngében) emancipációs világnézetével, a fölvilágosodás 1914 utáni végső válságával nem lett volna képes. A polgári emancipációt a klasszikus polgári liberalizmus végső bukása (1914–1919) után csak a proletár elit és a forradalmi értelmiség által megteremtett Párt vihette véghez: hiszen Nyugaton is – ahol formálisan megmaradt az egyéni magántulajdonon alapuló tőkés piacgazdaság – a polgárság közvetlen osztályuralma megszűnt, vagy a fasiszta-náci-militarista apparátusok vették át tőle, vagy a menedzserek (bár soha nem teljesen), Keleten pedig alig volt önálló burzsoázia. (Oroszországban, Kínában még a régi, a forradalom előtti munkásosztályt is szétverte, szétszórta a polgárháború.)

Ennek természetesen megvoltak a következményei. Sztálin a „szocializmus egy országban” ismeretes doktrínáját kiterjesztette arra, hogy a Szovjetunió – mint konzervatív nagyhatalom – mindenütt akadályozza a forradalmi fölfordulást (ez volt fatális Kína-politikájának a lényege, amire Trockij már annak idején rámutatott), és a Kommunista Internacionálét teljességgel alárendelte a szovjet állam nemzeti érdekeinek (1923-ban Szovjet-Oroszország még katonailag segítette, mi több: irányította a kudarcha fulladt németországi kommunista puccskísérletet); a Komintern eleinte a Versailles és Trianon elleni német és magyar revizionizmust támogatta, aztán a francia militarizmust segítette „antifasiszta” alapon, majd a Hitlerrel való kiegyezést... A Kínai Népköztársaság pontosan ugyanezt művelte Indonéziában.

Ha azonban a „nemzetközi kommunizmus” pusztán ennyi lett volna – és ez is gigantikus persze –, akkor nem volna több, mint a modern történelem lezárt fejezete, a sok évszázados egyenlőségi projekt vége. Ám a „kommunista” történet jakobinus burkában mindvégig benne volt a mélyebb, a kapitalizmus fogalmi középpontjára irányuló, *valóban destruktív* támadás is, ennek a démonisága váltotta ki azt az „eu-

rópai polgárháborút”, amelynek a legmélyebb megértése a német radikális jobboldalon található (Nietzsche, Heidegger, Carl Schmitt, Ernst Jünger s mintegy „kívülről” Taubes), ennek a nyomán alakította ki fölfogását a nyugatnémet „történészvitát” (*Historikerstreit*) kiprovokáló Ernst Nolte. [...]

A fasizmus az egyetlen kommunizmus *utáni* politikai kísérlet – s ezért a kommunizmus egyetlen adekvát ellenfele (és viszont) –, így aztán a forradalom és a „posztforradalom” (illetve a forradalom és a preventív, megelőző ellenforradalom) összecsapása így fest az ellenfél szemszögéből:

„A fasizmus olyan antimarxizmus, amely az ellenfelet radikálisan ellentétes, vele mégis szomszédos ideológiával és csaknem azonos, mégis jellegzetesen átformált módszerekkel megsemmisíteni igyekszik, de mindig a nemzeti önfenntartás és autonómia széttörhetetlen keretein belül.

⟨Jegyzetben:⟩ [A definíció... önmagában nem lép föl az eredetiség igényével. Az alapvető paradoxon már a »konzervatív forradalom« fogalmában benne rejlik. Gustav Adolf Rein... a fasizmust a forradalom talaján végbemenő ellenforradalomként jellemzi.]

E lényegi meghatározásban impliciten benne van, hogy marxizmus nélkül nincs fasizmus, hogy a fasizmus egyszerre van távolabb a kommunizmustól és közelebb is hozzá, mint a liberális antikommunizmus, hogy a fasizmusban szükségszerűen megvan legalább a tendencia, amely radikális ideológia irányába mutat, hogy nem érdemes ott fasizmusról beszélni, ahol nem léteznek a »marxista« megfelelőjükkel összehasonlítható szervezetnek és propagandának legalább a kezdeményei.”

1945, 1956, 1968, 1989 után nyilvánvalóan – ugrásokkal és zökkenőkkel – megváltozott az európai helyzet (bár szerintem az európai polgárháború folytatódik, részben más részvevőkkel); ettől függetlenül nem kétséges, hogy *a legradikálisabb, tehát a legérdekesebb antikommunizmus a fasizmus*, így belőle kell kiindulnunk. A fasiszta antikommunizmus már nagyon korán fölismerte a kommunizmus kettős jellegét.

Egyrészt támadta mint a fölvilágosodás (a „liberalizmus”, a „plutokrácia”) örökösét – racionalizmus, tudomány, nyilvánosság, szekularizáció, tolerancia, humanizmus, béke, faji és nemi egyenlőség stb. –, mint olyasmit, ami ellentmond a hősiességnek, az áldozatnak, a mítosznak, az erőnek és az erő előtti vitéz meghajlásnak, az inherens kiválóság (nemesség) és hitványság (szolgaság) közötti ösztönös különbségtételnek, a fizikai teljesítmény és szépség kultuszának, a harcok *amor fati*-jának és í. t. Így sikerült a polgári örökség emancipációs vonatkozását a „kommunizmus” rovatába iktatni mint az antikapitalista ellenkultúra részét, másrészt „a marxizmus a liberalizmus örököse” mantrát használni arra, ami a fasizmus politikai lényege: a kapitalizmus megőrzése a polgári társadalom (és a burzsoázia politikai hatalma) *kiirtásával*. („Ellenforradalom a forradalom talaján.”)

Másrészt a „kultúrbolsevizmus” támadása révén a fasiszta kritika elhatol a dolog lényegéig. A fasiszták – mint a forradalmi krízis részesei – érzik, hogy a marxizmus emancipatorikus vonatkozása pusztán *exoterikus*: az igazi, az *ezoterikus* küldetés máshonnan indul. „A mezők liliomai”, akik „se nem szőnek, se nem fonnak, se csűrbe nem takarnak”. A munka megtagadása, a szolgálat megtagadása, az elismerés megvonása a dologiságtól.

A bér nélküli munka, a jutalom nélküli szolgálat, a birtoklás nélküli élvezet, a kényszer nélküli kölcsönösség.

Ez természetesen fölborítja azt a társadalmat, amely a „belül” és a „kívül”, a „fönn” és a „lenn” ellentétén épül föl. A fasiszta antikommunizmus trükkje az, hogy éppen a kommunizmust teszi meg „külsőnek”.

A liberális antikommunizmus, amely Nyugaton a hidegháború éveiben (kb. 1949–1968), majd az 1980-as évek közepétől volt domináns, s amely a legnagyobb hatást gyakorolta 1989 után a kelet-európai közvéleményre, a modern liberalizmus természetének megfelelően technikai jellegű, ez a fő erénye és gyöngesége. A liberális kommunizmuskritika eltagadja a reálszoc és a történelmi munkásmozgalom (polgári) emancipációs (modernizáló, szekularizáló és egyenlősítő) teljesítményét (az *exoterikus* oldalon), és illúzióknak (jellegzetesen: „utópiáknak”) minősíti a voltaképpeni kommunisztikus gondolatot (az *ezoterikus* oldalon). A „kommunizmus” vs. „kapitalizmus”, illetve a „kommunizmus” vs. „fasizmus” ellentétpárokat kiiktatva a „diktatúra” kontra „demokrácia”, „zsarnokság” kontra „szabadság”, „kollektivizmus” kontra „individualizmus” ellentétpárokat használja, s evvel sok történelmi baj van: a vád nem eléggé specifikus. A reálszoc (és persze a fasizmus/nácizmus) kétségkívül diktatúra volt, de evvel egyik sem áll egyedül (számos egyéb diktatúra volt és van, pl. a mai kínai diktatúra se „reálszoc” vagy „kommunista”). A reálszoc és a náci/fasiszta népiirtás tény, de az ennél nem enyhébb gyarmati népiirtást (amely faji alapú volt) liberális birodalmi kormányzatok (is) hajtották végre. A civil lakosság tömeges lemészárlása háborúkban (legutóbb Észak-Koreában, Vietnamban: milliókról van szó!) szintúgy a modern „demokráciák” számláján is mutatkozik. A genocídium leginkább a modernség sajátossága, amely köztudomásúlag Amerika meghódításával kezdődik és az Amerikába irányuló afrikai rabszolgakereskedelemmel folytatódik. Tehát a „totalitárius” gyakorlatok (beleértve a tömeges, halállal végződő kényszermunkát) – a Gulag, a *laogai* és szinonimái – alapvető jelentőségűek, de nem specifikusak, önmagukban nem magyaráznak meg sok mindent. A különbség talán ott van, hogy a „liberális imperialista” rezsimekben a „belső” szférában (a fehér *métropolisz*, az anyaország területén vagy „szabad” populációjában) jogegyenlőség és politikai szabadság észlelhető bizonyos mértékig, míg a „totalitárius” rezsimekben nem (egypártrendszer, rendőrállam, indoktrináció, cenzúra, merev tekintélyi viszonyok, katonai típusú mozgósítás). Az amerikai fekete rabszolgák vagy a gyarmati („színes”) népek nem voltak a *body politic* elismert tagjai (az elmaradott kelet-európai és ázsiai monarchiákban a parasztok se), a „totalitárius” rezsimekben olyanokat is kizártak az elismerésből (jogegyenlőség, állampolgárság), akik korábban „belül” voltak (szabad honpolgárok). Ezek a jelenségek lényegbe vágóak.

A 19–20. századi liberális imperialista rezsimekben van „szabadság”, de ez a „szabadság” privilégium (akárcsak az ókorban), a „totalitárius” rezsimekben nincs, ugyanakkor nem áll fönn a szolgaság egyenlősége (mint a régi utópikus szocializmus bizonyos fantáziarendszereiben), mert nagyon erős a hierarchia, amelynek ugyan a parancsoló *urak* is ki vannak szolgáltatva, de mégsem szolgák.

A reálszoc egalitárius, puritán és plebejus karaktere, a Párt tribunusi és tanítóhivatali funkciója, a befejezetlen emancipációs program nyugtalanító párhuzamai a fölvilágosodás (polgári) tervével – beleértve a tudomány és a magaskultúra centralitását – még valamennyire szerepelt a liberális antikommunizmus témái között, de szinte teljesen eltűnt az 1989 utáni kelet-európai változathból, amely *titokként* kezeli a pártállami múltat. Tagadásba veszik nálunkfelé a reálszocialista rendszer *forradalmi* genezisést: evvel is magyarázható a rendszeralapító gondolatok megismerésére és megértésére való törekvés kiáltó hiánya. Ennek többek között az a folyománya, hogy a rezsimek derékba tört emancipációs tervének a motivációs erejét nem értik: emiatt érthetetlen marad a rendszer fanatikus híveinek ismétlődő lázadása a rendszer ellen. (Nagy Imre életrajzírója pl. kijelenti, hogy Nagy Imre több ezer lapra rúgó írásra hagyatéka az intellektuális biográfia számára irreleváns. Feledésbe merül a szocialista mozgalmak filozófiai jellege, amely érthetővé teszi, hogy miként lehettek a szocialista és kommunista pártok vezetői *teoretikusok*, szemben minden más politikai cso-

porttal. Mozgalmak, amelyeket olyan emberek vezettek, mint Lenin, Trockij, Buharin, Rosa Luxemburg, Gramsci, Bordiga, Pannekoek, Mao, Mariátegui, mégiscsak *sajátosak*. Olyan emberek írnak a „szocializmusról”, akik nem olvasták *A nemzetiségi kérdés és a szociáldemokrácia, az Állam és forradalom, A szociáldemokrácia válsága, Az orosz forradalom története* vagy a *Történelem és osztálytudat* c. könyveket, amelyeket azért [ha nem is mindenki mindet] a legtöbb nyugati értelmiségi ismer, s itt nem is beszélek a marxista elméleti *corpus*ról, csak a történelmet is befolyásoló, tetteként is jelentős nagy művekről.)

A kelet- és kelet-közép-európai antikommunizmus majdnem kizárólagosan a diktatúra technikáira összpontosít, ezen belül is a titkosrendőrség és a cenzúra működésére (a Párt és a tervgazdaság megértése rendkívül hiányos). A következő kép bontakozik ki (habár úgyszólván mindenki tudja, hogy ez így sántít): voltak a fanatikus, doktrinér, vakbuzgó vezetők és aktivisták, a szolgálalkú apparatcsikok, a szadista csekisták, ávósok, szekusok, börtönőrök, verőemberek, inkvizítorok, káderesek – mindez igaz: csakugyan voltak, és döntő szerepet játszottak –, a kezükre játszó, részben vakbuzgó, részben opportunistá értelmiségiek, továbbá a levélbontók, lehallgatók, személyi követők, titkos ügynökök, kémek, spiclik, besúgók, informátorok, följelentők, *agent provocateur*ök és *agent d'influence*-ok, jellemzéseket és úti beszámolókat fölös számban író túlbuzgók („magánszorgalmú kutyák”) mindent átható rejtelmes hálózata. (Föltűnő egyébként, hogy a posztsztálinista korszakban, miután enyhültek, majd elmaradtak a tömeges megtorlások, alapjában megszűntek az ártatlanokkal szembeni politikai terrortörök, a besúgóhálózat mérete nem csökkent.) Mindennek következtében a félelmi légkör, a kikényszerített fegyelem megcsonkította a reálszoc rezsimekben sínylődő alattvalók egyéni autonómiáját, büszkeségét, önzetét, kezdeményező-készségét, alkotóerejét, fantáziáját stb.

Míndevvel kapcsolatban nincsenek mentőkörülmények. Ámde sajnos csorbítja a diktatúráról alkotott gondolataink társadalomkritikai élességét, ha nem gondoljuk át a reálszoc zsarnokság okait. A történelmi esetlegességeken túl – a Szovjetunió bekerítettsége, igen; de 1949 után a vörös Kína nem volt bekerítve, ám a kínai bolsevik diktatúra talán még az orosznál is keményebb volt – három fő okra kell itt figyelemmel lennünk.

Az első a parasztok százmillióinak rászoktatása a gépesített munkához szükséges fegyelemre és racionalításra (uniformitásra, konformitásra), a fölhalmozáshoz szükséges önmegtagadásra (a beruházási javak elsőbbsége a fogyasztási javakkal szemben) és az engedelmesség közvetett (testi kényszer nélküli) fajtáira. (A sztálini korszakban ennek a nehézségei láttán tértek át a vadul egyenlőtlen, differenciált bérezésre, az „élmunkások” aránytalan jutalmazására, a „normások” és a „munkaügy” parancsuralmára.) A második az anyagcsatákra fölkészült modern tömeghadsereg ugyancsak technikai jellegű és anonim fegyelme. A harmadik a kommunista párt uralmának világnézeti sajátossága: a Párt vezetői mintegy megelőlegezték az emancipáción túli, „osztály nélküli társadalmat” (olyan mellékes ismertetőjegyek alapján, mint az uralkodó elitnek járó kiváltságok nem örökletes volta, a munkáskáderek koptálása és pozitív diszkriminációja a hatalomban és a legfőbb mobilitási erővé vált oktatásban), ezért rendszerükben – szerintük „a szocializmusban” – érzésük szerint *nem volt* „osztályhatalom” (amelyet a hatalom *egyetlen lehetséges* formájaként ismeretek el), ezért a hatalom korlátozásának és nyilvános ellenőrzésének a problémája, kisebb kezdeti ingadozásoktól eltekintve, föl se merülhetett. Az a világtörténelmi – páratlan, egyedülálló – fordulat, amely abban állt, hogy a hierarchikus társadalmak sok évezredes fönnállása óta először a rendszer kulturájában (és csak a kulturális reprezentációban: a szó egyszerre jelent „ábrázolást” és „képviselést”) előnyt élveztek a szubaltern (alsó) osztályok értékpreferenciái, amelyek függvényében az értékhierar-

chia csúcására helyezték a mindaddig – hosszú évezredek óta – lenézett fizikai munkát, azt az illúziót keltette a politika egyetlen letéteményese, a Párt belső (pár milliós) körében, hogy *immár nincs elnyomás*. Márpedig ha nincs elnyomás, a hatalom technikai jellegű, csak „a dolgok irányítása”, nem „az emberek vezetése”.

Ahogyan a joguralmi, jogállami rendszereknek az a képük önmagukról, hogy a törvény uralkodik, nem pedig személyek – a hatalom ideális esetben a jogszabályok „alkotmánytól” irányított létrehozása, illetve alkalmazása, tisztán fogalmi uralom – a reálszoc, a „proletárdiktatúra” szintén fogalmi, habár nem jogi, hanem filozófiai, de hasonlóképpen elvont, személytelen uralom. Mivel azonban főleg Nyugaton (vagy: Európában) a fogalmi, személytelen uralmat (szemben a rendi uralommal, amelynek a biopolitikai vonásai szembeötlőek) *szabadságnak* szokás tekinteni, a Párt nem gondolta soha, hogy el kell számolnia a hatalmával, amelynek a zsarnoki vonásait – a teljesen egyöntetű társadalmi tapasztalat ellenére – mindvégig anomáliának („visszaélések”, „torzulások”, „törvénytelenések”, „személyi kultusz”) vagy visszaesésnek, a rendszeren belüli ellenforradalomnak („szovjet Thermidor”, amely nemcsak Trockij szóképe) tekintette, pontosan ugyanúgy, ahogyan a tőle egyébiránt gyökeresen különböző liberális-demokratikus kapitalizmus, amelynek állítólag nem tartozik a „lényegéhez” a gyarmatosítás (genocídiummal), az újkori (fekete) rabszolgaság, a nemzetiségi elnyomás és a faji megkülönböztetés: ezek anomáliák, „a múlt maradványai” (vö. a szovjet parancsuralmi rendszer magyarázatával a „cári örökségből”, a „demokratikus múlt hiányából”, rosszabb esetben „az orosz muzsik szolgálalkúségből” [ez maga is rasszista klisé] stb. kiindulva).

Evvel szemben a kelet-európai liberális kritika – különösen a „demokratikus fordulat” (*Wende*: azaz rendszerváltás, 1989) után – némi joggal nevezte a bukott rezsím legitimációs ideológiáját „hazugságnak”, bár ez a hazugság jobbára öncsalás volt, amelyben sokkal többen osztoztak annak idején (beleértve a rendszer ellenfeleit!), mint ma gondolnánk. Ez annál is inkább kiderül, miután a humanista látszatok fokozatos szertefoszlásával egyre többen és egyre nyíltabban helytelenítik a „létező szocializmusnak” azt az említett jellegzetességét, hogy a szubaltern osztályok értékpreferenciáit, kulturális sajátosságait emelte be a hatalmi ideológiába, sőt: az alsóbb néposztályok egy részét (a nagyipari szakmunkásságot plusz „a mozgalom” proletár, lumpenproletár és paraszti elemeit) pozitív diszkriminációval „kiemelte” (ahogyan ezt a Magyar Népköztársaságban szokás volt mondani). Ma már egyre nyíltabban nevezik a „valóságosan létező szocializmust” (szovjet típusú tervező államkapitalizmust) a műveletlen „csiszlik” uralmának, amelynek a fő bűne a hatalomra természetből hivatott úriemberek kiakolbólitása volt, innen a „királyok, hercegek, grófok, elnyomók és burzsoák” (hogy a régi forradalmi dal ma gúnyosan emlegetett terminológiájával éljünk) elképesztő kultusza. „A baj az, hogy nálunk nem volt igazi, művelt polgári középosztály” – mondják mai liberális nagyjaink. Dehogynem volt, méghozzá szinte a maga egészében militarista, sovén, osztálygyűlölő és tendenciálisan fasiszta. A régi pesti mondás szerint még a zsidó polgárság jelszava is az volt, hogy „jobb egy kis pogrom, mint egy nagy vagyoadó” (sokszor emlegeti Ignotus Pál).

Ma már a diktatúra emlegetésének egyre világosabb az osztálytartalma: a reálszoc – visszatekintve – egyre inkább csak a meg nem felelő emberek diktatúrája, innen a „vagyonátmentés” emlegetése: a régi nómenklatúra és apparátus meggazdagodása nem a vagyoni privilégiumok (mindenfajta gazdasági egyenlőtlenség) ellenzésével rokon, hanem avval a meggyőződéssel, hogy a reálszoc eredetű *homines novi*, a fölfuvalkodott és kétes múltú *nouveaux riches* befolyása (ez kb. háromezer éves panel) illegitim, szemben az „igazi” urak felelős módon gyakorolt, hagyományokban gazdag, elegáns, ízléses stb. előnyeivel. A kulturálisan (legitimációs szemszögből) nem igazolt – mert kulturálisan (szimbolikusan) proletár jellegű –, paradox reálszoc osz-

tályprivilegium és hatalmi jogcím ma gúny tárgya, MERT JELKÉPESEN (és persze csak jelképesen) A TESTI MUNKÁBÓL ERED, amelyet ma ismét megvetnek (mint oly sokáig tették).

Ez ma már nem annyira a diktatúra (indokolt, jogos) gyűlölete, hanem a plebejus visszakergetése az őt megillető helyre. Ez van a „polgárságról” és a „művelt közép-osztályról” szóló fecsegés mélyén. A „minden értékek átértékelésétől” való rettegés: a szellem fölsőbbrendűségének eszméjével való szakítástól – amelyet Nietzsche és nyomán ezek (Klages stb.) a *szocializmus nyomán és a szocializmus áthasonításával* („ellenforradalom a forradalom talaján”) hajtottak végre, ámde a „munkás” helyébe a „harcost” állítva (majd Ernst Jünger azonosítja a kettőt) – való rettegés, a (Le Bon, Ortega és magasabb színvonalon Elias Canetti által a *par excellence* modern démonként megjelölt) „tömegtől” való rettegés nem csekélység: a rendi és osztálytársadalmak közös alap gondolatáról van szó. [...]

„A kommunista azt hiszi, hogy birtokolja az *abszolút* igazságot” – ez a frázis szintén óriási karriert futott be az utóbbi negyedszázadban. Azon kívül, hogy az írtózat megfelel a második világháború utáni általános relativista trendnek, a kijelentés önmagában nagyon furcsa. Bármiféle „igazság” szükségképpen kijelentés, és mint ilyen, nyilvános. Milyen értelemben lehet nyilvános kijelentést, amelynek a disztribúciója tetszőleges, birtokolni? Csak olyasmit lehet birtokolni vagy elidegeníteni (megvenni, eladni), aminek a mennyisége (terjedelme) korlátos és osztható. Semmilyen nyelvi entitás nem ilyen. Ez rossz metafora. Miért használják gyakrabban annál az egyszerű állításnál, hogy „a kommunista tipikusan intoleráns”? Azért, mert ennél erősebb az a rejtett sugalmazás, amely szerint a kommunista intoleráns és kritikátlan magatartása mögött elavult episztémológia húzódik meg. A vád torz metaforáját egyszerűen a megvádoltnak tulajdonítják, így: 1. képtelenség azt hinni, hogy bárki „birtokolhatja az abszolút igazságot”, 2. [kimondatlan:] képtelenség azt állítani, hogy bárki hihet ilyesmiben, 3. a megvádolt képtelenségben hisz, 4. [kimondatlan:] ez a képtelen hit erkölcsileg elfogadhatatlan, 5. ez a képtelen [kimondatlan: tehát nem is létező] hit téves gondolkodásra utal, 6. a rossz erkölcs mögött rossz episztémológia áll, és viszont.

Mármost tudjuk, hogy a marxizmus: historizmus. Az, amire a vád utal – valamilyen objektivistá metafizikai vallás – idegen tőle. De ilyen elterjedt állítás nem keletkezik és marad fenn véletlenül. Amire utal, az az elmélet és gyakorlat viszonyának forradalmi átértékelése Marxnál egyrészt, a forradalmi szubjektum kijelölése az októberi forradalomban másrészt (Lukács – implicite: Kautsky, Lenin és Trockij – párt-elmélete, 1923).

Amikor a forradalom végrehajtja a transzcenzust, megvalósítja a polgári társadalom telosát és „után”-ját – nem vonja vissza, hanem végigjártassa, végigéneklie a IX szimfóniát, de utána nem is a „magánéletbe” megy „haza” a hangversenyteremből – , akkor persze azt gondolja, hogy a polgári társadalom antropológiája immár érvénytelen (nem mintha nem lett volna érvényes azelőtt: az ellenkezőjét vélni csakugyan utópizmus lett volna), a forradalom szubjektum-objektuma csakugyan *megtestesült* igazság (*verbum caro factum est*, etc.), de ez éppen hogy nem „birtoklás” és nem „abszolútum” és nem „igazság”, hanem *aktus*. De polgári nézőpontból itt nem változott semmi, ez csak külön diskurzus. Ezt értik ezen a tételen. A kommunizmus „túl”-ja nem látszik a kapitalizmus „innen”-jéből (beleértve a szovjet típusú, tervező államkapitalizmust). A mai antikommunizmus tétje az, hogy bebizonyítsa: ez a telosz s ez a belőle következő „túl”, ez az „után” nemcsak *nincs*, hanem elgondolhatatlan. S érdekes, hogy ezt a „túl”-t éppen „abszolút igazságnak” nevezik, s azt mondják, hogy *nincsenek a birtokában*.

De a mai antikommunizmusnak más funkciója is van. Mindenekelőtt az, hogy „a valóságosan létező szocializmus” emancipatorikus projektjének kudarcát *minden* emancipációs tervre rávetítsék, beleértve a polgári, fölvilágosító és egalitárius gondolatot. Mivel ez utóbbi racionalisztikus, ezért a ráció („abszolút igazság” = utópia, életidegen fanatizmus, terror) – összhangban a konzervatív életérzéssel – *az abszolút idegenként jelenik meg mint rejtetten (okkultan) kommunista gondolat*. Ez persze nem igaz – bár a reálszoc veszedelme a maga aufklärizmusának az (éppen fordítva) okkult anticivilizációs destruktivitása, a munkaasztkézis maradéktalan elvetése (titokban mintegy) –, de nem is értelmetlen politikailag. Így a kommunizmus (= Gulag) épp akkor válik az egyenlőtlenség modern, dinamikus formájának, az osztálytársadalomnak a perverz igazolásává, amikor „az osztály” mint politikailag autonóm képzet hanyatlik (a kapitalizmus változatlan főnnállása mellett). Így minden kommunizmussá válik – éppen most! –, ami valamelyest különbözik attól, amit Polányi Károly a piac utópiájaként írt le. (Nem véletlen, hogy az utópikus szocializmus alapesete, a Saint-Simoné, szintén piaci és pozitivistá utópia. Tőle származik a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint” jelszó: ez még mindig redisztributív utópia persze, a munkásmozgalmi – *exoterikus* – Marx evvel csak kiegyezett.)

A mai paradoxon: az antikommunizmus arra szolgál, hogy neokonzervatív nézőpontból a polgári liberális humanizmus fölvilágosító maradékát kompromittálja, s evvel sajnos a fasizmus örököse. Sokan a baloldalon még ma is beleesnek a csapdába, mert emiatt belekényszerülnek a polgári klasszika antifasizta-népfrontos védelmezésébe, s evvel igazolják a fasiszta tézist „a marxizmus és a liberalizmus lényegi azonosságáról”. (Ez a kísértés különösen – és érthetően – erős a német nyelvterületen s a politikai kultúra tekintetében ide tartozó Magyarországon, no meg a németzsidó hatásnak nagyon erősen kitett Észak-Amerikában. Innen „Európának” a latin országok számára érthetetlen, defenzív és hisztérikus kultusza.) A „kommunizmus” ebben a nézetben intellektuális, utópikus, életidegen, gyökértelen, s ami föllázad elene, az a *természet*. [...]

A tömeggyilkos diktatúra, majd az ehhez képest enyhülést jelentő spicli- és rendőrállam a maga cenzúrájával, indoktrinációs és propagandaapparátusaival természetesen történelmi szerencsétlenség volt. Ez a szerencsétlenség – amely szoros, benső kapcsolatban áll a fölvilágosodás, a modernizáció, a népjólét és az egyenlőség eszméivel, politikai és ideológiai technikáival – úgy tűnik föl ma Kelet-Európában (különösen azokban az elmaradott kis országokban, amelyekben ezt az esszét olvassák – és írják...) mint az emancipáció szükségszerű eredménye. Az emancipációnak ez a *nem polgári*, de a kapitalizmus horizontján túl nem merészkedő változata azért tetszik ma bűnösebbnek és veszedelmesebbnek, mint a fasizmus, mert fölforgatta a hagyományos értékhierarchiát, és a plebejus ideálokat tekintette példaadónak, ha nem is realizálta őket. Ez a szó szoros értelmében vett fölforgatás volt, amely a fönn lévőket letaszította, a magántulajdon szentségét megszüntette (ha magát a tulajdont mint olyant persze nem is), a szakralitást pedig szétrombolta (bár aztán megpróbálta visszaállítani a nemzeti és militarista gesztikával Sztálin generalisszimusz működésének kései szakaszában, ám hiába). [...]

A „kommunista rendszer” (reálszoc államkapitalizmus) címére intézett szemrehányások másik lényegi eleme „az állam túlhatalma”, az *etatizmus*. Fölületesen szemlélve a dolgot, ez kétségtelenül igaz: az állam fölfalta a „civil társadalmat” (a piacot, a nyilvánosságot, az önkéntes társulásokat, egy időben a magánélet jelentős részét). Az a kérdés, hogy *ez állam volt-e még* a szó polgári értelmében, hiszen az államot a polgári („civil”) társadalommal *szemben* definiálják (éppen a bírálók alkotmányos-szabadelvű kiindulópontja szerint); „a valóságosan létező szocializmusban”

a társadalmat kétségtelenül *államosították*, viszont – s ezt kevesen fogják föl – az államot *szocializálták!* Az az állam, amelynek a fő funkciója a termelés, nem hagyományos állam, és a modern polgári államhoz (beleértve a fasiszta államot!) kevés a köze. Ha Boris Groys-nak igaza van, akkor a „létező szocializmusban” mindenki állami hivatalnok – de ha mindenki állami hivatalnok, akkor *senki sem az!* Hiszen a hivatalnokot a magánemberrel szemben definiáljuk. Ha nincs magánember, nincs hivatalnok. Az állam és a „civil társadalom” közötti válaszfal lebontása a kommunista terv része, de ez a lebontás anarchisztikus kellene hogy legyen: a reálszoc ennek a zsarnoki variánsát valósította meg, de megvalósította.

Az állam problémája akkor merült föl, amikor elkezdődtek a *piaci reformok* (Csehszlovákiában, Magyarországon, Kelet-Németországban, Lengyelországban, Jugoszláviában jellegzetesen 1968 körül), s amikor a Párt úgy döntött, hogy a szocializált összállamot ismét kettébontja (a „vállalati önállóság”, a pénzübeni elszámolás, a fogyasztás primátusa mind ezt szolgálta). Ekkor létrejött a „szimulált piac” (Tardos Márton), egymással piaci tranzakciókat folytató „állami holdingokat” szerettek volna alapítani és í. t. Itt vonták le az 1956 (XX. kongresszus, magyar forradalom, Gomulka) utáni fordulat konzekvenciáit: a jóléti állam + fogyasztói társadalom (a kettő egylényegű) csak polgári/piaci körülmények között teremthető meg, ehhez pedig szükséges az állam és a társadalom elválásztása, ez utóbbi korlátozott autonómiájának (mint érdekviszonyok együttesének) az elismerése. A posztstálinista (input-output elemzésen alapuló) tervezés a társadalom fölötti állami szupremácia megőrzésén örködött, ez pedig még csak nem is reálszocialista funkció, hiszen bevallotta az állam szocializációjának a kudarcát, és végképp föladta a hierarchia elleni ideológiai küzdelmet.

Kelet-Közép-Európában a neokonzervatív tábor, amelyet tévesen neveznek erre felé „liberálisnak”, a jóléti állam mérsékelt híveit (*welfarists*) kommunisztázza le, néhány jelentéktelen államosítás miatt szocializmusról üvölt (akár a Tea Party Obama ellen, aki – mint következetes liberális – megpróbálta társadalombiztosításhoz juttatni a lakosság többségét), és előadja a kommunista terv tiszta negatívumát: az állam teljes piaci szocializálását, megszüntetni óhajtván a fiktív gazdaság/politika ellentét egyik terminusát, a politikát. Evvel „kommunistának” nevezi az autoritárius, kirekesztő, itt-ott fajüldöző hangsúlyú, szélsőjobboldali, munkásellenes és szubproletár-ellenes osztálypolitikát.

A különféle (elsősorban liberális és fasiszta) eredetű, hagyományú antikommunizmusok a polgári társadalmon belüli „hatalmi játszmák” stratégiái, közös irányuk antiegalitárius, hierarchiabarát. Ezen belül persze sok a különbség, de a „posztmodern” liberálisok – különös módon éppen baloldali behatásra – már nem védik a fölvilágosodás örökségét, és a szellemellenes erőszak szinonimájának tekintik a rációt, amelyet a maga egészében a természet- és hagyományellenes, gyökértelen utópia közegeként vélnék. Kelet-Európában ezt súlyosbítja a tény, hogy az egyetlen rendelkezésre álló modernség a reálszoc. [...]

A „valóságosan létező szocializmus” nem bukott volna meg pusztán az empirikus kudarca (a magántőkés-piaci nyugati modellnél alacsonyabb fogyasztási színvonal, diktatúra, „pangás”) miatt, ha nem vált volna elméletileg tarthatatlanná a kommunisták számára, akik (orwelli terminussal: „a belső párt”) nélkül a rendszer struktúráisan (is) elképzelhetetlen.

A mai antikommunizmus titka a reálszoc és a kommunista elmélet összeecsúsztatása, amiben a sztálinisták és öntudatlan utódaik készséges, noha akaratlan cinkók. A hidegháborús (leginkább liberális) antikommunizmus nem ilyen volt: kimutatta, hogy a kommunista (szerinte „utópikus”) „célok” nem összeegyeztethetőek a reálszoc gyakorlattal, talán megvalósíthatatlanok, *tehát* a reálszoc (szovjet és kínai)

tömb állampárti vezetői *hazudnak*. A mai antikommunizmus szerint a kommunista elmélet lényege az állami tulajdon, a teljes körű államosítás (szemben a piaccal és a magántulajdonnal; a civil társadalom, a nyilvánosság fölszámolása), *tehát* a reálszoc a kommunista elmélet adekvát realizálása, *tehát* – a mai antikommunisták szerint – Sztálin *igazat mondott*. Ebből is kiviláglik, hogy a mai antikommunizmus valódi célpontja nem az eltűnt reálszoc rendszer, a szovjet rezsim, hanem az államosító, egyenlősítő, újraelosztó jóléti állam és – ideológiailag – „a polgári baloldal”, a jelenkori szociáldemokrácia. Ezért neveznek ma a kelet-európai médiákban minden szerény béremelést vagy progresszív adózást (vagy veszteséges cégek olykori állami fölvasárlását) „kommunistának” vagy „szocialistának”, ami persze történetileg és elméletileg egyaránt nevetséges. Az etatizmusban semmi sajátosan kommunista elem nincs, ez a tőkés társadalom egyik, ma történetesen gyöngébb lehetősége vagy iránya, amely azonban a huszadik században domináns volt (s nyilván idetartoznak az államkapitalista változatok is, beleértve a szovjet típust, amelyről olyan hiteles tanú jelentette ki, hogy nem szocialista, mint maga Lenin). A mai antikommunizmus a (polgári) fölvilágosító és emancipatorikus tendenciák ellen irányul. Az államot mint a kommunizmus igazságát tételezi, ebben téved (vagy csal): jelenlegi ideológiai sikere az osztálytudatát veszített polgárság *utáni*, a polgári humanizmus *utáni* kapitalizmus hatékony, de végső soron önromboló harcmódorának a diadala. [...]

Ez a mai antikommunizmus nem a kommunizmus ellenfele (amelyet el se tud képzelni), hanem a polgári demokráciáé, és középponti törekvése az emancipáció visszavétele. Ennyiben a fasiszmust győztesnek hirdethetjük ki, hiszen ez volt a fasiszmus programja: a polgári társadalom letörése a polgári társadalom legnagyobb ellenfelének legyőzésével. A mai antipolitikának sejtelve sincs a maga fasiszta gyökereiről. A legfurcsább az talán, hogy a kommunizmus érintetlenül kerül ki az egyre erősödő – ám egyébre vonatkozó – antikommunizmus ostromából. Az antikommunizmus a mai polgári társadalom kritikátlan önreflexiója: ez a társadalom megöli magát anélkül, hogy legfontosabb világtörténelmi föladatát – az emberek közötti különbség érvényes és *nem biopolitikai* magyarázatát s az ennek megfelelő praxis kidolgozását – teljesítette volna. Azt hiszi, a kommunizmussal küzd, pedig csak önmagával. A kommunizmus pedig megmarad – változatlanul – külsőnek és idegennek.

